

JURISPRUDENCINĖ KONSTITUCIJA

Egidijus Jarašiūnas *

*Mykolo Romerio universiteto Teisės fakulteto Konstitucinės teisės katedra
Ateities g. 20, LT-08303 Vilnius
Telefonas 271 45 46
Elektroninis paštas ktk@mruni.lt*

Pateikta 2006 m. spalio 30 d., parengta spausdinti 2006 m. gruodžio 10 d.

Santrauka. Nuolat taikomos konstitucijos virtimas jurisprudencine – dėsningas dalykas. Tokią konstituciją reikėtų nagrinėti kaip neatskiriama dviejų konstitucinės norminės tikrovės elementų: aukščiausiosios galios akto, vadinamo konstitucija, ir konstitucinės jurisprudencijos, kurioje šis aktas aiškinamas ir plėtojamas, jungtį. Konstitucinės justicijos institucijų aktuose suformuluota oficiali konstitucinė doktrina saisto tiek teisę kuriančius, tiek teisę taikančius subjektus. Valstybės gyvenime konstituciniai principai ir normos turi būti suprantami ir taikomi tik taip, kaip juos yra išaiškinusi konstitucinės justicijos institucija. „Jurisprudencinės konstitucijos“ sąvoka vartojama apibūdinti konstitucinėje jurisprudencijoje atskleistą ir išplėtotą konstitucinių normų ir principų sistemą. Tokios sistemos suformavimas reiškia, kad konstitucinės justicijos institucija gali funkcionuoti stabiliai.

Autorius straipsnyje bando atsakyti į du klausimus: kuo remiantis galima teigti, kad šalyje jau yra susiformavusi jurisprudencinė konstitucija? Ar galima kalbėti apie jurisprudencinę konstituciją Lietuvoje? Jurisprudencinės konstitucijos susiformavimą patvirtina kokybiniai ir kiekybiniai konstitucijos jurisprudencinės dalies parametrai. Konstitucinėje jurisprudencijoje suformuluota pačios konstitucijos ir jos interpretacijos samprata, išaiškinta konstitucinės justicijos institucijos misija, konstitucijos nuostatų virtimas aiškių, sukonkretintų tikrinimo taisyklių tinklu, ne kartą oficialiai išaiškintų normų ir principų taikymas, tolesnės konstitucinės interpretacijos susaistymas suformuluotais interpretavimo pagrindais, išryškėjusi konstitucinių vertybių sistema parodo konstitucinės jurisprudencijos kokybę. Kiekybiniai tokios konstitucijos parametrai: didžioji dalis konstitucijos nuostatų jau yra išaiškintos, dažnai ta pati norma ar principas interpretuoti ne kartą, atskleisti įvairūs konstitucinio reguliavimo aspektai ir elementai. Taigi jurisprudencinė konstitucija reiškia, kad šalyje yra suformuota aiški ir išplėtotą ordinarinės teisės tikrinimo sistema. Tokios sistemos suformavimas parodo, kaip konstituciniam teismui sekasi vykdyti jam patikėtą konstitucinės interpretacijos misiją. Autorius analizuoja Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo jurisprudencijos įvairius aspektus, kurie leidžia daryti išvadą apie jurisprudencinės konstitucijos, t. y. išplėtos konstitucinio tikrinimo sistemos, suformavimą Lietuvoje.

Pagrindinės sąvokos: konstitucija, konstitucinis teismas, konstitucinė interpretacija, oficiali konstitucinė doktrina, konstitucinė jurisprudencija.

I. IŽANGINĖS PASTABOS

Pažymėtina, kad šių dienų konstitucionalistų darbuose vis dažniau teigiama, kad konstitucija yra ne vien aukščiausiosios galios akto, vadinamo konstitucija, nuostatos, bet ir konstitucinė jurisprudencija, kurioje šis aktas aiškinamas ir plėtojamas. Tokį požiūrį lėmė aktyvi konstitucinės justicijos institucijų veikla interpretuojant konstitucinių aktų tekstus. Remdamiesi šiomis interpretacijomis (t. y. išsiaiškinę konstitucinio reguliavimo turinį) konstituciniai teismai vykdo įstatymų ir kitų teisės

aktų konstitucingumo kontrolę. „Valstybių, kuriose konstituciją aiškina teismai, jurisprudencija ir joje formuluojama oficiali konstitucinė doktrina, yra svarbi sudedamoji pačios konstitucijos dalis“ [1, p. 26]. Teisinėje literatūroje pripažįstama, kad konstitucijos tekstas tampa tik išeities tašku atskleidžiant tikrąją konstitucinio reguliavimo prasmę ir turinį, kad tikrasis „svorio centras“ suprantant konstituciją kaip norminę tikrovę iš konstitucijos – pagrindinio akto – konstitucinės justicijos dėka perkeliamas į konstitucinę jurisprudenciją.

Konstitucinių teismų aktuose yra aiškinamas konstitucinio reguliavimo turinys ir prasmė. Tokios kategorijos kaip: teisinė valstybė, prigimtinės asmens teisės, teisėti lūkesčiai, teisinis saugumas, būtų vien gražios fra-

* Mykolo Romerio universiteto Teisės fakulteto Konstitucinės teisės katedros profesorius.

zės, jeigu konstituciniai teismai jas aiškindami neat-
skleistų šiose kategorijose esančių norminio pobūdžio
reikalavimų. Būtent šie konstitucinėje jurisprudencijoje
atskleisti reikalavimai konstituciniame tekste įrašytas fi-
losofinio, moralinio ar politinio pobūdžio kategorijas
paverčia teisinėmis kategorijomis, kurių pažeidimas su-
kelia teisinius padarinius. Konstitucinės justicijos insti-
tucijų aktuose atskleidžiami ir iš konstitucinio regulia-
vimo visumos bei konstitucinių vertybių sistemos išvesti
principai.

Konstitucinio teismo veiklos specifika – konstituci-
jos prasmė atskleidžiama palaipsniui bylose formuluo-
jant atitinkamą oficialią konstitucinę doktriną. Po pir-
mos interpretacijos būna antroji, trečioji tos pačios nuo-
statos interpretacija. Antroji interpretacija jau saistoma
pirmosios, trečioji – pirmosios ir antrosios. Pamažu vis
daugėja išaiškintų konstitucijos nuostatų. Konstitucija
tampa vis labiau ir labiau jurisprudencinė. Konstitucijos
taikytojai, aiškindamiesi konstitucinių nuostatų turinį,
visais atvejais studijuoja konstitucinę jurisprudenciją.
Dar daugiau, į konstituciją imama žvelgti kaip į teisę,
„parašytą konstitucinio teisėjo“ [2, p. 5]. Be jokios abe-
jonės, konstitucinės jurisprudencijos dėka konstitucinio
akto tekstas, neretai su spragomis, neaiškumais ar vidi-
nėmis priešpriešomis, įgauna nuoseklios, darnios aukš-
čiausiųjų normų ir principų sistemos pavidalą, virsta ne-
ginčijamu įstatymų ir kitų teisės aktų teisiškumo tikri-
nimo matu. Praėjus tam tikram laikui (įvairiose šalyse
jis nevienodas), jau matome apie konstitucinį tekstą su-
siformavusį jurisprudencijos masyvą, turintį aiškių
bruožų ir ypatumų. Teisinėje literatūroje imama teigti,
kad šalyje susiformavusi jurisprudencinė konstitucija.

Panašius teisinės tikrovės pokyčius galima pastebėti
ir Lietuvoje. Tiesa, teisinė mintis ne visada atspindi
naują teisinę realybę. Paradoksas, tačiau iki šiol kai kas
linkęs konstitucinę teisę suprasti pagal XX a. pradžios
sampratą, tarsi konstitucinės jurisprudencijos masyvo
Lietuvoje apskritai nebūtų arba jis turėtų tik nedidelę
reikšmę. Suprantama, teisinės sąmonės raida negalima
be konfliktų. Nauja Lietuvos teisė yra grindžiama realia
Konstitucijos viršenybe, norminės ir veikiančios konsti-
tucinės teisės koncepcija. Konstitucinės jurisprudencijos
dėka užtikrinamas integruojantis ir nukreipiantis Konsti-
tucijos vaidmuo teisės sistemoje, konstitucija tampa rea-
liai taikoma teisė. Straipsnyje bandysime nagrinėti to-
kios jurisprudencinės konstitucijos formavimosi pro-
blemas. Iš esmės nagrinėsime šiuos klausimus:

- kuo remiantis galima teigti, kad šalyje jau yra su-
siformavusi jurisprudencinė konstitucija, kokia
yra jurisprudencinės konstitucijos reikšmė?
- ar galima kalbėti apie jurisprudencinę konstituci-
ją Lietuvoje?

II. APIE JURISPRUDENCINĖS KONSTITUCIJOS FORMAVIMOSI PROBLEMAS

1. Konstitucija, kaip teisės aktas, tik apibrėžia tei-
sinę tvarką. Tai – konstitucija-potencialas. Toks aktas,
tiksliau, jo pirminė būseną, yra tik konstitucinės siste-

mos kontūrai. Remiantis šiuo aktu kuriama valstybės
valdžios institucijų sistema, apibrėžiami asmens ir vals-
tybės realūs santykiai. Taikoma konstitucija reiškia tam
tikros konstitucinės tvarkos įtvirtinimą, gyvenimą lai-
kantis konstitucijoje įtvirtintų reikalavimų. Konstitucija
vadovaujasi visos valdžios institucijos: parlamentas,
prezidentas, vyriausybė, teismai ir t. t. Parlamentas, pri-
imdamas įstatymą, nagrinėja, ar jis atitinka konstituciją.
Vyriausybė savo aktus irgi derina su konstitucija. Kitos
institucijos taip pat kreipia savo žvilgsnį į konstitucinius
imperatyvus. Kartais paaiškėja, kad tos pačios konstituci-
cijos nuostatos suprantamos labai nevienodai, tuo la-
biau, kad neretai ne tik politiniai oponentai, bet ir moks-
lininkai rašo apie nukrypimus nuo konstitucijos. Susidu-
riame su tekstu, taip pat teisinio, daugiaprasmiškumu ir
įvairiais jo prasmų aiškinimais. Analizuojant tekstą (be-
je, ir teisinį) tenka gilintis į prasmų hierarchiją [3, p.
49–56], aiškintis tiesiogines ir netiesiogines prasmes ir
t. t.

Tačiau valstybės gyvenime negali egzistuoti daug
konstitucijos sampratų. Konstituciją kaip tiesiogiai tai-
komą aktą aiškina daugybė subjektų, tačiau tie aiškini-
mai skirtingi. Reikalingas konstitucijos aiškintojas, ku-
rio pateiktas aiškinimas būtų galutinis ir visiems priva-
lomas. Konstitucijoje tai numatyta. Daugelyje Europos
šalių tokiai institucijai – konstituciniam teismui –
patikėta užtikrinti konstitucijos viršenybę teisinėje si-
stemoje. Konstituciniam teismui oficialiai išaiškinus,
koks yra tikrasis konstitucinio reguliavimo turinys, abe-
jonių dėl konstitucinės normos ar principo turinio nelie-
ka. Konstitucija-potencialas virsta aiškiai apibrėžta
aukščiausių normų ir principų sistema, saistančia ordi-
narinės teisės kūrėjus ir taikytojus.

2. Sukurti aiškia ir išplėtotą tikrinimo sistemą –
vienas iš svarbiausių konstitucinio teismo uždavinių. Be
to, konstitucinis teismas visados liks tik pradiniame
veiklos etape, kai teismui tenka taikyti itin bendros,
glaustos konstitucijos formuluotes, kurių pirminės in-
terpretacijos visados gali būti kritikuojamos politikų ar-
ba mokslininkų (skirtingais motyvais) ir pažeidžiamos.
Konstitucijos norminių aspektų išryškėjimas, bendrų ka-
tegorijų sukonkretinimas – pirmoji konstitucinio teismo
užduotis.

Žinomas konstitucinių procesų tyrinėtojas D.
Rousseau pastebi: „Piliečių ir užsieniečių teisių lygybė
tampa konstitucine norma, t. y. sukeliančia teisinius pa-
darinius, pavyzdžiui, įstatymo anuliavimą tik tuo atveju,
jei konstitucinis teismas suteiks tokią reikšmę lygybės
principui. Iki tokios interpretacijos piliečių ir užsienie-
čių teisių lygybė tėra teisinis principas, kuris egzistuoja
vien kaip filosofinis, doktrininis, moralinis ar politinės
kalbos aktas, pretenduojantis į teisinį galiojimą. Tai tei-
smas argumentavimo keliu šią pretenziją į teisiškumą
patvirtina ar paneigia, trumpai sakant, taikomą konstitu-
cinę normą sukuria teismas“ [4, p. 182]. Tik konstituci-
jai virtus konkrečiomis taisyklėmis išreikšta teisiškumo
tikrinimo sistema galima kalbėti apie konstituciją kaip
realiai veikiančią teisę.

Minėjau, kad pirmoji teisės akto nuostatos interpre-
tacija lengviausiai kritikuotina. Ne vienos šalies konsti-

tučtinės justicijos formavimosi istorija tai patvirtina. An-tai vieniems netiko mirties bausmės pripažinimo argu-mentai, kuriais remiantis mirties bausmė buvo pripažinta antikonstitucine, kitiems išaiškintos teisminės val-džios ir teisėjų nepriklausomumo garantijos atrodė pe-rdėtos, tretį manė, kad ne tie socialinių santykių aspektai išryškinti. Teigiama, kad konstitucijos nuostatų prasmė yra kitokia, konstitucinis teismas atskleidė ne tą ir ne taip. Tiesa, ta prasmė irgi atskleista interpretatorių. Tik tie interpretatoriai – visokiausio pasirengimo, įvairiausių interesų. Šiuo atveju svarbu ne tai, kad kiekvienu atveju oficiali konstitucinė doktrina visiems privaloma, bet tai, kad dėl antros ar trečios interpretacijos, jei jos nuosek-liai vedamos iš pirmosios, jau nebesiginčijama, pasi-rinkta interpretavimo kryptis jau suvokiama kaip žino-mas dalykas. Taip konstitucinėje jurisprudencijoje at-skleisti aspektai įsitvirtina teisininkų bendruomenės, pa-galiau ir pačios visuomenės sąmonėje.

3. Pirmiausia aptartinos jurisprudencinės konstitu-cijos susiformavimo prielaidos. Reikia atkreipti dėmesį į tris dalykus. Tai – konstitucinio akto tekstas, konstituci-nės sąmonės lygis, konstitucinio teismo vertybinės ori-entacijos. Konstitucija, kurioje įtvirtintas konstitucijos vientisumo ir tiesioginio taikymo principas, konstitucija, pagal kurią jos apsauga patikėta konstituciniam teismui, be jokios abejonės yra vienas iš jurisprudencinės konsti-tucijos susiformavimo pagrindų. Ne mažiau svarbus ir teisinės bendruomenės teisinės sąmonės lygis. Konstitu-cija turi būti suprantama kaip norminė aukščiausioji tei-sė, kurios normas ir principus konstitucinis teismas aiš-kina laikydamasis tam tikrų taisyklių, turi būti pripažis-tamas prigimtinis asmens teisių ir laisvių pobūdis, į konstituciją žvelgiama kaip į gyvą, evoliucionuojančią teisę ir t. t. Konstitucinio teismo interpretacinės strategi-jos pasirinkimas irgi lemia konstitucinės jurisprudenci-jos formavimo kryptingumą. Kiekvienas teismas pats sprendžia, kurios interpretavimo strategijos – minimalisti-nės ar maksimalistinės – laikytis. Konstitucinio teismo misijos supratimas, uždaviniai, kuriuos sau kelia konsti-tucinis teismas, lems ir konstitucinės doktrinos plėtotę.

Konstitucinis teismas negali stabiliai funkcionuoti, jeigu nėra „aiškios ir išplėtos“ konstitucinės patikros sistemos. Tokios sistemos sukūrimas rodo, kad pradinis konstitucinio teismo veiklos etapas yra įveiktas, kad ša-lyje turime konsoliduotą konstitucinę sistemą. Jos susi-formavimą ir atspindi „jurisprudencinės konstitucijos“ kategorija. Tai reiškia, kad konstitucija yra nustojusi bū-ti konstitucija-potencialu, t. y. pirminiu teisinės tvarkos įtvirtinimu. Oficiali konstitucinė doktrina („gyvoji“ ju-risprudencinė konstitucinė teisė) formuojama laipsniškai ir nuosekliai konstitucinėje jurisprudencijoje anksčiau atskleistus tos doktrinos elementus papildant naujais. Todėl jurisprudencinė konstitucija žymi ir tam tikrą konstitucijos interpretavimo ir taikymo raidos etapą.

4. Kalbant apie jurisprudencinės konstitucijos susi-formavimą pirmiausia reikia kaip tik analizuoti šį oficia-lios konstitucinės doktrinos formavimo procesą. Tai, kad teismas yra išnagrinėjęs daug bylų ir išaiškinęs dau-gybę konstitucinių nuostatų, savaime nereiškia, kad ga-lima kalbėti apie jurisprudencinę konstituciją. Jurispru-

dencinė konstitucija – naujas konstitucijos supratimo ir jos imperatyvų užtikrinimo lygis. Jeigu taip, tai perėji-mą iš vienos į kitą teisinio gyvenimo kokybę atspindi pirmiausia kokybiniai (kiekybinių irgi nereikėtų nuver-tinti) kriterijai.

Kiekvienoje šalyje jurisprudencinė konstitucija formuojasi nevienoda sparta, tuo labiau, kad teismo ak-tyvesnės ir pasyvesnės kūrybos laikotarpiai keičia vie-nas kitą. Kartais konstitucinės justicijos istorijoje ma-tomi lūžio periodai (kaip kad Prancūzijos Konstitucinės Tarybos praktikoje 1970–1973 m., kuomet priimtais sprendimais Konstitucijos preambulei buvo pripažinta norminė galia, o 1789 m. – Žmogaus ir piliečio teisių deklaracija bei panaikintos 1946 m. Konstitucijos pre-ambulė imtos laikyti Prancūzijos konstitucinės teisės sudėtiniais elementais, kuriais galima remtis nagrinėjant įstatymų konstitucingumą), išryškinantys naują konsti-tucijos sampratos įsitvirtinimą. Konstitucinė justicija iš-ryškina ir netikėtas konstitucijos puses (minėtoji Pran-cūzijos institucija savo jurisprudencija iš esmės „nukal-dino“ ir pagrindinių teisių konstitucinį katalogą, įveik-dama 1958 m. Prancūzijos Konstitucijos kaip valstybės valdžios organizaciją apibrėžiančio akto vienpusišku-mą). Tai galima vadinti ir naujos konstitucinės norminės tikrovės sukūrimu.

Teisinėje literatūroje dažnai minimas Vengrijos Konstitucinio Teismo „iniciatyvus Konstitucijos interp-retavimas“ (tai plečiamasis Konstitucijos normų, kurio-se įtvirtintos pagrindinės asmens teisės, aiškinimas, Konstitucijos suvokimas *à la Dworkin*, t. y. kad Konsti-tucija yra ne tiek normų, kiek principų rinkinys, kuri reikia aiškinti ir taikyti kaip vientisą visumą, tai savita socialinių teisių apsaugos doktrina, konstitucija grin-džiamas valstybės valdymas ir t. t.). L. Sóllyomo laikų Teismo teisėjų nuostata buvo tokia: „Pagrindinis Kon-stitucinio teismo sukūrimo tikslas buvo ir yra konstituci-jos pavertimas aiškia principų ir normų sistema“ [5, p. 73]. Beje, tai, kaip Vengrijos Konstitucinio Teismo ju-risprudencija interpretavo modifikuotą dar 1949 m. pri-imtą Konstituciją (tegl ir daugelį kartų taisyta), rodo, kad nenuoseklų, stokojantį vidinės darnos, įvairių epo-chų požiūrius atspindintį „margą“ aktą galima paversti nuoseklia, šiuolaikinio konstitucionalizmo reikalavimus atitinkančia konstitucine sistema [6, p. 170].

5. Kokie kokybiniai konstitucinės interpretacijos parametrai leistų spręsti, kad šalyje suformuota jurisp-rudencinė konstitucija?

Konstitucinės doktrinos kūrybinį plėtojimą pir-miausia lemia teismo sprendimuose įtvirtinta pačios konstitucijos samprata, prioriteto teikimas konstitucijos dvasiai, o ne raidei, nebijojimas siekiant užtikrinti kon-stitucinių vertybių apsaugą spręsti sudėtingus interpreta-cinius uždavinius. Taigi jurisprudencinė konstitucija ga-li susiformuoti tik tada, kai teismas konstituciją suvokia ne vien kaip akto, pavadinto konstitucija, tiesioginių nuostatų visumą, bet kaip konstitucinių normų ir konsti-tucinių principų (tiesioginių ir išvestinių) sistemą. To-kioje sistemoje tarp konstitucinių principų ir konstituci-nių normų nėra ir negali būti priešpriešos, šiai sistemai būdinga darna. Šiuo požiūriu ypač reikšmingi konstitu-

ciniai principai, kurie sieja į darnią visumą visas konstitucines nuostatas, neleidžia, kad konstitucijoje būtų vidinių prieštaravimų.

Tokia konstitucijos samprata kelia ir tam tikrus reikalavimus konstitucinei interpretacijai. Konstitucinio reguliavimo įvairios prasmės paaiškėja taikant įvairius interpretavimo metodus, konstituciją pirmiausia suvokiant kaip sistemą. Konstitucinės interpretacijos specifika – itin bendro pobūdžio formuluotes paversti tiksliai apibrėžtomis taisyklėmis. Dar viena problema būtų sąsajų tarp konstitucijos nuostatų išaiškinimas. Teisinėje literatūroje pabrėžiama konstitucijos interpretavimo kūrybiškumo reikšmė. Nemanome, kad tai koks nors išskirtinis konstitucijos, kaip teisės srities, interpretavimo parametras. Gal labiau tiktų kalbėti ne tiek apie konstitucijos interpretavimo kūrybiškumą, kiek apie interpretavimo daugiapakopiškumą, interpretavimų tinklo persipynimą, kelias interpretavimo grandis. Tai atsispindi daugelio konstitucinių teismų jurisprudencijoje. Konstituciniai teismai, užuot apsiriboję vien tiesiogiai konstituciniuose tekstuose išdėstytais teiginiais, imasi interpretacijos, „kuria siekiama išplėsti pripažintus principus (ypač tai pasakytina apie pagrindines teises ir laisves)“ [7, p. 103].

Su konstitucijos, kaip atviros, nuolat papildomos aukščiausiosios teisės dalies, samprata reikėtų sieti ir konstitucijos teisinio praturtinimo galimybę. Konstitucinio teismo interpretacijomis šis aktas yra nuolat papildomas, jo nustatytas reguliavimas pratęsiamas. Ne viename konstituciniame akte rasime nuostatų apie žmogaus teisių ir laisvių prigimtinį pobūdį. Šios nuostatos – tiesioginis pagrindas konstituciniam teismui nuolat pildyti pagrindinių konstitucinių teisių katalogą, išryškinti naujus pagrindinių teisių sistemos aspektus. Nuolatinio Konstitucinio reguliavimo pratęsimo pavyzdžiu galėtume laikyti ir teisinės valstybės, lygybės ir kt. principų interpretavimo praktiką.

Konstituciniai teismai, interpretuodami konstitucijos principus ir normas, neretai remiasi užsienio teisine doktrina ar jurisprudencija. Ypač didelė Europos žmogaus teisių ir laisvių apsaugos konvencijos bei Europos Žmogaus Teisių Teismo jurisprudencijos, kaip konstitucijos nuostatų interpretavimo „įkvėpimo šaltinio“, reikšmė. Tai suprantama, nes visiems teismams būdinga orientacija į visuotinai pripažintus teisinės praktikos etalonus. Toks praturtinimas nereiškia konstitucijos sumenkinimo, bet parodo, kad konstitucinės justicijos dėka konstitucija praturtinama naujais teisiniais tikrovės klodais.

Konstitucinės interpretacijos rezultatas – sukonkretinta taisyklė, reikalavimas, reikalavimų grupė. Matyt todėl neretai konstitucinei interpretacijai apibūdinti pasitelkiama „konstitucinių normų ir principų sukonkretinimo“ kategorija. Toks sukonkretinimas ypač reikšmingas atskleidžiant tiek konstitucinių normų ir principų turinį, tiek jų sąsajas.

Antai konstituciniai teismai nuolatos aiškina konstitucijoje įtvirtintas teises ir laisves. Konstitucijos tekste lakoniška forma išdėstyti tik būdingiausi požymiai, tik tam tikri rėmai. Galutines teisės ribas brėžia konstituci-

nė jurisprudencija. Aišku, tokių ribų nustatymo raktas – konstitucija kaip teisinio reguliavimo visuma. Teisės ribas lemia konkrečios teisės prigimtis, esmė, jos susidūrimo su kitomis teisėmis ypatumai. Tai atskleidžiama konstitucinėje justicijoje pasitelkus „adekvačios pusiausvyros“, „racionalumo“, „proporcingumo“ ir kitas kategorijas. Teisių ribų išvedimas siejamas su teisinių vertybių racionalių santykiu siekiant, kad apribojimai nepažeistų pačios teisės esmės ir t. t.

6. Jurisprudencinė konstitucija – tai ta pati konstitucija, tik sukonkretinta. Jurisprudencinės konstitucijos tekstas savo teisine verte lygiavertis akto, vadinamo konstitucija, tekstui. Tik šis tekstas labiau išplėtotas, daug konkretesnis.

Kyla klausimas: kiek turi būti sukaupta tokios oficialios konstitucinės doktrinos, kad būtų galima kalbėti apie jurisprudencinės konstitucijos suformavimą? Kiek turi būti tokios veikiančios konstitucijos? Būtent veikiančios, bet ne potencialios. Tai jau kiekybės kriterijus (taigi jurisprudencinė konstitucija būtų veikianti sistema, kurią apibūdina kokybės ir kiekybės parametrai visuma). Minėta, kad oficialios konstitucinės doktrinos formavimas yra ne vienkartinis aktas, bet laipsniškas ir nuoseklus procesas. Jurisprudencija turi būti „gyva“, tačiau jos evoliucija yra palaiapsniška ir remiasi ankstesnėmis interpretacijomis, palaiapsniais išskyrimais, išlyginimais [8, p. 133]. Žinoma, pagal kokį nors vieną kriterijų konstatuoti, kad nuo tam tikro momento šalyje sukaupta pakankamai oficialios konstitucinės doktrinos, kad jau susiformavo jurisprudencinė konstitucija, negalima. Naują konstitucinę tikrovę atskleidžia visuma jos kokybinių ir kiekybinių požymių. Tikrinimo taisyklių aiškumas, jų „tinklo tankis“, „tinklo apimtis“ – esminiai dalykai. Interpretacija turi būti sukurtas toks tikrinimo „tinklas“, kurio akutėse užkliūtų antikonstitucinės nuostatos. Kuo tankesnis toks tinklas – tuo mažiau antikonstitucinių nuostatų liks teisės sistemoje. Taigi jurisprudencinė konstitucija – nuolatos taikoma konstitucija, išplėtotas konstitucingumo tikrinimo tinklas.

Yra šalių, kuriose konstitucinės kontrolės institucijos funkcionuoja, tačiau jose niekas nekalba apie jurisprudencinę konstituciją arba linkstama pabrėžti tik jos pradžią. Taigi jeigu kas mano, kad jurisprudencinė konstitucija – bet kokia ir bet kaip taikoma konstitucinė sistema, klysta. Tai – sąmoningo teisinio veikimo rezultatas. Jurisprudencinė konstitucija – ne graži metafora. Ji reiškia, kad konstitucinė teisinė tvarka yra įgavusi aiškius norminius rėmus, kad tai – realiai užtikrinama tvarka.

7. Pabrėžiami jurisprudencinės konstitucijos formos privalumai. Tai – galiojanti teisė, nuolatos evoliucionuojanti, nesenstanti. Kita vertus, teigiami bruožai gali virsti ir trūkumais. Jurisprudencinėje teisėje galimi posūčiai, kurie menkintų teisinį saugumą. Konstituciniai teismai, norėdami įveikti tokį jurisprudencinės teisės bruožą ir užtikrinti teisinį saugumą, numato savo pačių kuriamos oficialios konstitucinės doktrinos interpretavimo ir reinterpretavimo doktrinas. Tokios doktrinos suaiso ir jų kūrėjus.

III. AR GALIMA KALBĖTI APIE JURISPRUDENCINĖS KONSTITUCIJOS SUSIFORMAVIMĄ LIETUVOJE?

8. Analizuojant Lietuvos konstitucinės teisės raidą jurisprudencinės konstitucijos sąvoka kol kas retai vartojama. Rašoma apie Konstitucinio Teismo sprendimus, konstitucinę jurisprudenciją, oficialią konstitucinę doktriną. Pirmosios ir kitų sąvokų nereikia priešinti, nes kiekviena turi savo turinį. Jurisprudencinė konstitucija žymi tam tikrą šalies konstitucinės jurisprudencijos kokybę ir kiekybę, jos reikšmę teisiniame gyvenime. Tai – ir tam tikras oficialios konstitucinės doktrinos [9] plėtotės lygis. Tik apžvelgus Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo aktuose suformuluotą konstitucinę doktriną galima daryti vienokias ar kitokias išvadas dėl jurisprudencinės konstitucijos suformavimo.

9. Nagrinėjimą pradėsime nuo Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje suformuotos Konstitucijos ir Konstitucinio Teismo interpretacinės misijos sampratos. Tai – esminės aplinkybės nagrinėjant jurisprudencinės konstitucijos formavimąsi. Konstitucinio Teismo 2004 m. gegužės 25 d. nutarime apibendrinama per dešimt metų plėtotos konstitucijos samprata (iki tokios interpretacijos – ilgas kelias, kai byla po bylos buvo pabrėžiami įvairūs tos sampratos elementai: aukščiausioji Konstitucijos galia (Konstitucinio Teismo 1994 m. vasario 14 d. nutarimas); Konstitucijos kaip įstatymų leidybos pagrindo vaidmuo (Konstitucinio Teismo 2002 m. birželio 19 d. nutarimas); valstybės valdžią vykdančių ir kitos valstybės institucijų pareiga veikti remiantis teise ir paklūstant teisei (Konstitucinio Teismo 2002 m. liepos 11 d. nutarimas) ir kt.):

„Konstitucija, kaip teisės aktas, yra išreikšta tam tikra tekstone forma, turi tam tikrą kalbinę išraišką. Tačiau taip, kaip teisės negalima traktuoti vien kaip teksto, kuriame *expressis verbis* yra išdėstytos tam tikros teisinės nuostatos, elgesio taisyklės, taip ir Konstitucijos, kaip teisinės realybės, negalima traktuoti vien kaip jos tekstinės formos, negalima suvokti Konstitucijos vien kaip eksplisitinę nuostatų visumos. Konstitucija yra vientisas aktas (Konstitucijos 6 straipsnio 1 dalis). Pati Konstitucijos, kaip aukščiausios teisinės galios akto, prigimtis, konstitucingumo idėja suponuoja tai, kad Konstitucijoje negali būti ir nėra spragų, vadinasi, negali būti ir nėra tokio žemesnės galios teisės aktuose nustatyto teisinio reguliavimo, kurio nebūtų galima vertinti jo atitikties Konstitucijai atžvilgiu. Konstituciją, kaip teisinę realybę, sudaro įvairios nuostatos – konstitucinės normos ir konstituciniai principai, kurie įvairiose Konstitucijos formuluotėse yra tiesiogiai įtvirtinti arba yra iš jų išvedami“ [10].

Šiame nutarime rasime įvairius oficialios Konstitucijos sampratos elementus:

- Konstitucijos šaltinis yra pati valstybinė bendruomenė – pilietinė Tauta;
- Konstitucija – tai aukščiausios teisinės galios aktas;
- Konstitucijoje atsispindi visuomenės sutartis – visų Lietuvos Respublikos piliečių demokratiškai prisiim-

tas įsipareigojimas jų dabartinei ir būsimosioms kartoms gyventi pagal Konstitucijoje įtvirtintas pamatines taisykles ir joms paklusti, idant būtų užtikrintas valdžios legitimumas, jos sprendimų teisėtumas, žmogaus teisės ir laisvės, idant visuomenėje būtų santarvė;

- Konstitucija, kaip aukščiausios teisinės galios aktas ir visuomenės sutartis, yra grindžiama universalio- mis, nekvestionuojamomis vertybėmis – suvereniteto priklausymu Tautai, demokratija, žmogaus teisių ir laisvių pripažinimu bei jų gerbimu, pagarba teisei bei teisės viešpatavimu, valdžios galių ribojimu, valdžios įstaigų priederme tarnauti žmonėms ir atsakomybe visuomenei, pilietiškumu, teisingumu, atviros, teisingos, darnios pilietinės visuomenės ir teisinės valstybės siekiu;

- Konstitucijoje yra nustatyti žmogaus ir valstybės santykių, viešosios valdžios formavimo ir funkcionavimo, Tautos ūkio, vietos savivaldos, kitų svarbiausių visuomenės ir valstybės gyvenimo santykių pagrindai;

- priėmusi Konstituciją pilietinė Tauta padėjo savo, kaip valstybinės bendruomenės, bendro gyvenimo norminį pagrindą ir įtvirtino valstybę kaip bendrą visos visuomenės gėrį;

- Tauta Konstituciją keičia tiesiogiai arba per savo demokratiškai išrinktus atstovus ir tik pagal pačioje Konstitucijoje nustatytas taisykles;

- Konstitucija yra aukščiausioji teisė;

- Konstitucija nubrėžia gaires visai teisės sistemai – visa teisės sistema kuriama Konstitucijos pagrindu;

- Konstituciją, kaip teisinę realybę, sudaro įvairios nuostatos – konstitucinės normos ir konstituciniai principai, kurie įvairiose Konstitucijos formuluotėse yra tiesiogiai įtvirtinti arba yra iš jų išvedami;

- tarp konstitucinių principų ir konstitucinių normų negali būti ir nėra priešpriešos, visos konstitucinės normos ir konstituciniai principai sudaro darnią sistemą ir t. t.

Konstitucinėje jurisprudencijoje Konstitucija suprantama kaip aukščiausiosios teisinės galios aktas, aukščiausia teisė, visų kitų teisės aktų teisiškumo ir legitimumo matas.

10. „Pagal Konstituciją įgaliojimus oficialiai aiškinti Konstituciją turi tik Konstitucinis Teismas“ (Konstitucinio Teismo 2003 m. gegužės 30 d., 2003 m. spalio 29 d., 2004 m. gegužės 13 d., 2004 m. liepos 1 d., 2004 m. gruodžio 13 d., 2006 m. kovo 28 d. nutarimai, 2005 m. rugsėjo 20 d. sprendimas). Ši nuostata atskleidžia Teismo interpretacinės misijos suvokimą. Galima daryti išvadą, kad teismas šia nuostata tiesiogiai formuluoja aukščiausius konstitucinės interpretacijos standartus, savo pareigą sukurti išplėtotą ir aiškią konstitucinio tikrinimo sistemą, t. y. tai, kas įvardijama kaip jurisprudencinė konstitucija. Konstitucinis Teismas 2001 m. liepos 12 d. nutarime yra pažymėjęs: „Konstitucijos principai ir normos turi aiškiai apibrėžtą prasmę ir turinį, kuris yra atskleidžiamas konstitucinėje jurisprudencijoje. Konstitucijos normų ir principų negalima aiškinti remiantis įstatymų leidėjo ir kitų teisėkūros subjektų priimtais aktais, nes taip būtų paneigta Konstitucijos viršenybė teisės sistemoje. Priešingai, kiekvienu atveju Seimas, kaip ir kitos valstybinės valdžios institucijos, yra tiesiogiai saistomas Konstitucijos“ [11].

Oficialioje konstitucinėje doktrinoje regime ir požiūri, kaip aiškintina Konstitucija. Konstitucinis Teismas savo nutarimuose ne kartą yra konstatavęs, kad visos Konstitucijos nuostatos yra tarpusavyje susijusios ir sudaro vieningą, darnią sistemą, kad tarp Konstitucijoje įtvirtintų vertybių yra pusiausvyra, kad nė vienos Konstitucijos nuostatos negalima aiškinti taip, kad būtų iškreiptas arba paneigtas kurios nors kitos Konstitucijos nuostatos turinys, nes taip būtų iškreipta viso konstitucinio teisinio reguliavimo esmė, pažeista konstitucinių vertybių pusiausvyra (Konstitucinio Teismo 1998 m. rugsėjo 24 d., 2002 m. spalio 23 d., 2002 m. lapkričio 25 d., 2003 m. kovo 4 d., 2003 m. liepos 4 d., 2003 m. rugsėjo 30 d., 2003 m. gruodžio 3 d., 2004 m. balandžio 15 d. nutarimai).

11. Kokią reikšmę reikėtų teikti Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje atskleistoms Konstitucijos normoms ir principams? Juk tikrovėje galų gale taikomos būtent tik taip, o ne kitaip suprantamos konstitucinės taisyklės. Jų galia – tokia pati, kaip ir Konstitucijos. Nes tai – tos pačios konstitucinės taisyklės, tik sukonkretintos, kad jas būtų galima taikyti.

Kuo motyvuojama išvada apie Konstitucijos rangui prilygstančią konstitucinės jurisprudencijos galią? Atsakymas labai paprastas: Konstitucinio Teismo akte suformuluotos konstitucinės doktrinos, kuri yra visus saistanti, negalima įveikti priėmus įstatymą ar konstitucinį įstatymą pagal Konstitucijos 69 straipsnio 3 dalį. Tik pačios Konstitucijos pataisa galima įveikti konstitucinėje jurisprudencijoje suformuluotą oficialią konstitucinę doktriną.

Papildomi argumentai – išimtinė Konstitucinio Teismo teisė oficialiai aiškinti Konstituciją, Konstitucinio Teismo nutarimų, sprendimų, išvadų galutinumas, neskundžiamas, visuotinis privalomumas ir t. t.

12. Konstitucijos normų ir principų turinio atskleidimas ir konstitucinio tikrinimo tinklo išplėtojimas – dar vienas jurisprudencinės konstitucijos bruožas. Jeigu Konstituciją sudaro normos ir principai (tiesiogiai formuluojami Konstitucijos tekste ar iš jo išvedami), tai viena iš svarbiausių Konstitucijos, suprantamos kaip dviejų jos dalių – pagrindinio įstatymo ir jurisprudencijos – charakteristikų būtų tai, kiek išplėtotas išaiškintų konstitucinių principų ir normų tinklas, kokie šių principų ir normų turinio aspektai yra atskleisti.

Norint sudaryti tikrą plėtojamų konstitucinių normų ir principų tinklo vaizdą, reikėtų analizuoti daugelio konstitucinių nuostatų interpretacijas.

Konstitucinio Teismo formuluojamoje oficialioje doktrinoje išsiskiria konstitucinių principų – visos konstitucinės norminės sistemos karkaso – interpretavimas. „Konstitucinių principų turinio atskleidimas – sudėtinė (ir matyt svarbiausia) konstitucijos aiškinimo veiklos dalis, pagrindžianti konstitucinės jurisprudencijos ir konstitucinės doktrinos svarbą“ [12, p. 22]. Tokio darbo rezultatas – principų, kaip reikalavimų sistemos, turinio atskleidimas. Jurisprudencinė konstituciją pirmiausia parodo „išplėtotas konstitucinių principų tinklas“ [13, p. 341].

13. Konkretaus konstitucinio principo interpretacijos pavyzdžiu galėtų būti konstitucinis teisinės valstybės

principas, kuris iki Konstitucinio Teismo suformuluotos doktrinos buvo aiškinamas tik kaip įtvirtinąs teisės prioritetą, žmogaus teises ir laisves, valdžių padalijimą. Sitikite, kad toks aiškinimas tik leidžia suvokti principo esmę, bet daugelis jo turinio aspektų lieka neatskleisti. Konstitucinis Teismas savo nutarimuose ne kartą konstatavo įvairius reikalavimus, kylančius iš šio principo. Konstitucinio Teismo nutarimuose konstatuota, kad teisinės valstybės principas – universalus principas, kuriuo yra grindžiama visa Lietuvos teisės sistema bei pati Lietuvos Respublikos Konstitucija, kad konstitucinės nuostatos turi būti aiškinamos atsižvelgiant į šį principą. Konstitucinėje jurisprudencijoje pažymima, kad konstitucinio teisinės valstybės principo esmė – teisės viešpatavimas. Konstitucinis teisės viešpatavimo imperatyvas reiškia, kad valdžios laisvę riboja teisė, kuriai privalo paklusti visi teisinių santykių subjektai. Konstitucinis Teismas Konstitucinio Teismo 2000 m. gruodžio 6 d. nutarime konstatavo, kad konstituciniu teisinės valstybės principu turi būti vadovaujama ir kuriant teisę, ir ją įgyvendinant.

Konstitucinis Teismas savo nutarimuose taip pat ne kartą konstatavo, kad Konstitucijoje įtvirtintas teisinės valstybės principas, be kitų reikalavimų, suponuoja ir tai, kad turi būti užtikrintos žmogaus teisės ir laisvės, kad visos valstybės valdžią įgyvendinančios ir kitos valstybės bei savivaldybių institucijos, visi pareigūnai turi veikti vadovaudamiesi teise, paklusdami Konstitucijai ir teisei, kad Konstitucija turi aukščiausią teisinę galią, kad visi teisės aktai turi atitikti Konstituciją.

Konstitucinėje jurisprudencijoje (2004 m. gruodžio 13 d., 2004 m. gruodžio 29 d., 2005 m. rugsėjo 29 d. nutarimai) suformuluoti teisinės valstybės principo reikalavimai įstatymų leidėjui, kitiems teisėkūros subjektams: teisėkūros subjektai teisės aktus gali leisti tik neviršydami savo įgaliojimų; teisės aktuose nustatyti reikalavimai turi būti grindžiami bendro pobūdžio nuostatomis (teisės normomis ir principais), kurias įmanoma taikyti visiems numatytiems atitinkamų teisinių santykių subjektams; diferencijuotas teisinis reguliavimas turi būti grindžiamas tik atitinkamais teisės aktais reguliuojamų visuomeninių santykių subjektų padėties objektyviais skirtumais; kad teisinių santykių subjektai galėtų žinoti, ko iš jų reikalauja teisė, teisės normos turi būti nustatytos iš anksto, teisės aktai turi būti oficialiai skelbiami, jie turi būti vieši ir prieinami; įstatymuose ir kituose teisės aktuose nustatytas teisinis reguliavimas turi būti aiškus, suprantamas, neprieštaringas, teisės aktų formuluotės turi būti tikslios, turi būti užtikrinami teisės sistemos nuoseklumas ir vidinė darna, teisės aktuose neturi būti nuostatų, vienu metu skirtingai reguliuojančių tuos pačius visuomeninius santykius; kad teisinių santykių subjektai galėtų savo elgesį orientuoti pagal teisės reikalavimus, teisinis reguliavimas turi būti pakankamai stabilus; teisės aktais negalima reikalauti neįmanomų dalykų (*lex non cogit ad impossibilia*); teisės aktų galia yra nukreipta į ateitį, įstatymų ir kitų teisės aktų galiojimas atgal neleidžiamas (*lex retro non agit*), nebent teisės aktu būtų švelninama teisinių santykių subjekto padėtis ir kartu nebūtų kenkiama kitiems teisinių santykių

subjektams (*lex benignior retro agit*); teisės pažeidimai, už kuriuos teisės aktuose yra nustatyta atsakomybė, turi būti aiškiai apibrėžti; nustatant teisinius apribojimus bei atsakomybę už teisės pažeidimus privalu paisyti protinumo reikalavimo, taip pat proporcingumo principo, pagal kurį nustatytos teisinės priemonės turi būti būtinos demokratinėje visuomenėje ir tinkamos siekiamiems teisėtiems bei visuotinai svarbiems tikslams (tarp tikslų ir priemonių turi būti pusiausvyra), jos neturi varžyti asmens teisių labiau negu reikia šiems tikslams pasiekti, o jeigu šios teisinės priemonės yra susijusios su sankcijomis už teisės pažeidimą, tai minėtos sankcijos turi būti proporcingos padarytam teisės pažeidimui; teisiškai reguliuojant visuomeninius santykius privalu paisyti prigimtinio teisingumo reikalavimų, apimančių būtinumą užtikrinti asmenų lygybę įstatymui, teismui ir valstybės institucijoms ar pareigūnams; leidžiant teisės aktus turi būti paisoma teisėkūros procedūrinių reikalavimų, taip pat ir tų, kuriuos yra nusistatęs pats teisėkūros subjektas, ir kt.

Konstitucinis Teismas konstatavo, kad taikant teisę būtina laikytis tokių iš konstitucinio teisinės valstybės principo kylančių reikalavimų: teisę taikančios institucijos turi paisyti asmenų lygiateisiškumo reikalavimo; negalima dukart bausti už tą patį teisės pažeidimą (*non bis in idem*); atsakomybė (sankcija, bausmė) už teisės pažeidimus turi būti nustatyta iš anksto (*nulla poena sine lege*); veika nėra nusikalstama, jeigu tai nenumatyta įstatyme (*nullum crimen sine lege*), ir kt.

Analogiškas konstitucinio reguliavimo atskleidimas regimas ir oficialiai aiškinant kitus konstitucinius principus. Neretai vienas principas virsta ištisa principų sistema, taip kuriamas konstitucinių principų tinklas – jurisprudencinės konstitucijos pagrindas.

14. Jurisprudencinė konstitucija – ir atskleistos konkrečios konstitucijos nuostatos. Lietuvos praktika yra didžiulė, pateiksiu tik vieną pavyzdį.

Konstitucijos 33 straipsnio 3 dalyje nustatyta, kad piliečiams laiduojama peticijos teisė, kurios įgyvendinimą nustato įstatymas. Konstitucinės peticijos teisės esmė bei turinys išryškėjo konstitucinėje jurisprudencijoje. Konstitucinis Teismas 2006 m. sausio 26 d. nutarime [14] konstatavo, kad konstitucinė peticijos teisė – viena iš teisių, kurias įgyvendindami piliečiai gali dalyvauti valdant savo šalį, kad peticija suprantama kaip individualus ar kolektyvinis kreipimasis į viešosios valdžios institucijas, kuriame yra išdėstytas reikalavimas (siūlymas) spręsti tam tikrą ne tik pareiškėjui, bet ir visai visuomenei ar jos daliai svarbų klausimą, kai reikia pakeisti, papildyti ar pripažinti netekusiu galios galiojantį arba priimti naują teisės aktą.

Konstitucinis Teismas pažymėjo, kad pagal Konstitucijos 33 straipsnio 3 dalį peticijos teisės įgyvendinimo tvarką nustato įstatymas. Todėl įstatymų leidėjas turi pareigą peticijų santykius reglamentuoti ne bet kokių teisės aktu, o būtent įstatymu, kuriame būtų nustatyti visi svarbiausi peticijos teisės įgyvendinimo tvarkos elementai: dėl ko galima kreiptis su peticija; kurioms viešosios valdžios institucijoms gali būti paduota peticija; formalūs reikalavimai, kuriuos turi atitikti peticija; peticijos padavimo tvarka;

sprendimų dėl atsisakymo priimti peticiją priėmimo ir jų apskundimo tvarka ir kt. Teismas pažymėjo, kad pagal Konstituciją įstatymų leidėjas, įstatymu nustatydamas peticijos teisės įgyvendinimo tvarką, turi tam tikrą diskreciją, tačiau negali paneigti pačios peticijos teisės esmės, dirbtinai suvaržyti ar nepagrįstai pasunkinti šios piliečių konstitucinės teisės įgyvendinimą.

Konstitucinėje jurisprudencijoje išryškinta, kad konstitucinė peticijos teisės samprata suponuoja tai, kad piliečio konstitucinė peticijos teisė yra laikoma įgyvendinta tada, kai atitinkamus įgaliojimus turinti viešosios valdžios institucija apsvarsto pateiktą peticiją ir priima sprendimą dėl peticijoje išdėstytų reikalavimų (siūlymų) tenkinimo ar netenkinimo.

15. Jurisprudencinio masyvo suformavimas – dar vienas jurisprudencinės konstitucijos identifikavimo pagrindas. Tai yra jau ne vien kokybinis, bet ir kiekybinis kriterijus.

Oficiali konstitucinė doktrina – „gyvoji“ jurisprudencinė konstitucinė teisė (ir kaip visuma, ir kiekvienu atskiru konstitucinio teisinio reguliavimo klausimu) yra formuojama laipsniškai ir nuosekliai, ankstesniuose Konstitucinio Teismo aktuose atskleistus tos doktrinos elementus (fragmentus) papildant kitais, atskleidžiamais naujuose sprendimuose. Tirdamas įstatymų ir kitų teisės aktų atitiktį Konstitucijai Konstitucinis Teismas plėtoja savo ankstesniuose nutarimuose, kituose aktuose pateiktą Konstitucijos nuostatų sampratą, atskleidžia naujus, atitinkamos konstitucinės justicijos bylos tyrimui būtinus Konstitucijoje nustatyto teisinio reguliavimo aspektus. Tos doktrinos apimtis nevienoda. Konstitucijos normų ir principų, kuriais dažniau remiasi teismas, vykdydamas konstitucinę kontrolę, doktrina labiau išplėtotą, pavyzdžiui, tokia yra pakankamai plati, labai įvairius aspektus apimanti konstitucinė teismų ir teisėjo nepriklausomumo doktrina [15, p. 3].

16. Konstitucinis Teismas yra pažymėjęs, kad oficialios konstitucinės doktrinos (ir kaip visumos, ir kiekvienu atskiru konstitucinio teisinio reguliavimo klausimu) formavimas yra ne vienkartinis aktas, bet laipsniškas ir nuoseklus procesas. Šis procesas yra nenutraukiamas ir niekuomet nebūna visiškai baigtas, nes pati Konstitucijos, kaip aukščiausios teisinės galios akto, prigimtis, konstitucingumo idėja suponuoja tai, kad Konstitucijoje negali būti ir nėra spragų ar vidinių prieštaravimų (Konstitucinio Teismo 2004 m. gegužės 25 d., 2004 m. gruodžio 13 d. nutarimai), nes aiškinant Konstitucijos normas bei principus, tiesiogiai arba netiesiogiai įtvirtintus Konstitucijos tekste ir sudarančius darnią sistemą, visados bus galimybė (tai lemia nagrinėjama byla) atskleisti tokius konstitucinio teisinio reguliavimo aspektus, kurie nebuvo atskleisti anksčiau. Taip Konstitucinio Teismo aktuose suformuota oficiali konstitucinė doktrina yra papildoma vis naujais fragmentais. Tokia evoliucija nepaneigia Konstitucijos stabilumo. A. Barakas yra pastebėjęs: „Stabilumas be pokyčių yra stagnacija; pasikeitimas be stabilumo yra anarchija. Turime užtikrinti stabilumą per pokyčius. Įstatymas, kaip erelis danguje, yra stabilus tik kai juda“ [16, p. 28].

17. Konstitucinis Teismas savo doktrinoje yra aiškiai suformulavęs Konstitucijos aiškinimo doktriną. Atskleidžiamas konstitucinio reguliavimo turinį Konstitucinis Teismas taiko įvairius metodus, jų derinius. Konstitucijos negalima aiškinti pažodžiui, toks aiškinimas tik iškreiptų tikrąją konstitucinių nuostatų prasmę. Pravartu prisiminti Maurice'o Duverger pastabą, kad konstitucijos negalima aiškinti atskirais straipsniais, lyg ji būtų į ritinėlius pjaustoma dešra, nesuvokiant, kad kiekvienas jos straipsnis neatsiejamas nuo viso konstitucinio teksto, kad konstitucija visados remiasi, tiesiogiai ar netiesiogiai, tam tikru politinio režimo tipu, kurio principai persmelkia kiekvienos nuostatos interpretaciją [17, p. 15]. Su šia pastaba siejasi ir lietuviška konstitucinė interpretavimo doktrina. Konstitucinis Teismas 2004 m. gegužės 25 d. nutarime konstatavo, kad Konstitucija yra vientisas aktas, kad ją sudaro įvairios nuostatos: ir konstitucinės normos, ir konstituciniai principai, tarp kurių negali būti ir nėra priešpriešos ir kurie sudaro darnią sistemą, nes konstituciniai principai išvedami ir iš Konstitucijos dvasią išreiškiančios konstitucinio teisinio reguliavimo visumos, iš Konstitucijos, kaip svarbiausio valstybinės bendruomenės – pilietinės Tautos – vertybių sistemą įtvirtinančio ir ginančio, visai teisės sistamai gaires nubrėžiančio akto, prasmės, taip pat todėl, kad Konstitucijos teksto negalima aiškinti ar taikyti taip, kad būtų paneigta Konstitucijos dvasia, Konstitucijos negalima aiškinti vien pažodžiui, vien taikant lingvistinį (verbalinį) metodą. Aiškinant Konstituciją privalu taikyti įvairius teisės aiškinimo metodus: sisteminių, bendrųjų teisės principų, loginį, teleologinį, įstatymų leidėjo ketinimų, precedentų, istorinį, lyginamąjį ir kt. Tik šitaip – visapusiškai – aiškinant Konstituciją galima sudaryti prielaidas įgyvendinti jos, kaip visuomenės sutarties ir aukščiausios teisinės galios akto, paskirtį, užtikrinti, kad nebus nukrypta nuo Konstitucijos prasmės, kad nebus paneigta Konstitucijos dvasia ir kad gyvenime bus įtvirtintos tos vertybės, kuriomis Tauta grindžia savo pačios priimtą Konstituciją.

18. Oficialios konstitucinės doktrinos evoliucijos pripažinimas – jurisprudencinės konstitucijos susiformavimo bruožas. Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas 2006 m. kovo 28 d. nutarime [18] pažymėjo, kad oficialios konstitucinės doktrinos kūrimo procesas yra nenutraukiamas ir niekuomet nebūna visiškai baigtas, nes pati Konstitucijos, kaip aukščiausios teisinės galios akto, prigimtis, konstitucingumo idėja suponuoja tai, kad Konstitucijoje negali būti ir nėra spragų ar vidiųjų prieštaravimų (Konstitucinio Teismo 2004 m. gegužės 25 d., 2004 m. gruodžio 13 d. nutarimai). Aiškinant Konstitucijos normas bei principus, eksplicitiškai arba implicitiškai įtvirtintus Konstitucijos tekste ir sudarančius darnią sistemą, niekuomet neišnyksta galimybė – jeigu tai būtina dėl nagrinėjamos konstitucinės justicijos bylos logikos – formuluoti tokias oficialias konstitucines doktrines nuostatas, kurios dar nebuvo suformuluotos ankstesnėse konstitucinės justicijos bylose priimtuose Konstitucinio Teismo aktuose. Konstituciniam Teismui pagal pareiškėjų prašymus nagrinėjant vis naujas konstitucinės justicijos bylas, ankstesniuose Konsti-

tucinio Teismo aktuose suformuota oficiali konstitucinė doktrina (kiekvienam atskiram atitinkamame byloje reikšmės turinčiu konstitucinio teisinio reguliavimo klausimu) yra papildoma vis naujais fragmentais. Konstitucinis Teismas yra pažymėjęs, kad formuluojant vis naujas oficialias konstitucines doktrines nuostatas yra atskleidžiama Konstitucijoje – aukščiausiosios teisės akte – įtvirtinto teisinio reguliavimo įvairovė ir pilnatvė.

19. Konstitucinis Teismas suformulavo ir Konstitucijos reinterpretavimo oficialią konstitucinę doktriną. Pagal ją Konstitucijos nuostatų sampratos, šių nuostatų pagrindu suformuluotų oficialios konstitucinės doktrinos nuostatų tolesnis aiškinimas ir plėtojimas naujose konstitucinės justicijos bylose priimtuose Konstitucinio Teismo aktuose tam tikromis aplinkybėmis gali suponuoti ne tik naujų toms konstitucinės justicijos byloms tirti būtinų konstitucinio teisinio reguliavimo aspektų atskleidimą ir ankstesnėse konstitucinės justicijos bylose priimtuose Konstitucinio Teismo aktuose pateiktos Konstitucijos nuostatų sampratos papildymą naujais elementais, bet ir anksčiau suformuluotų oficialios konstitucinės doktrinos nuostatų reinterpretavimą, kai oficiali konstitucinė doktrina yra koreguojama.

Kai kuriais atvejais konstitucijos reinterpretavimą lemia jos pataisos. Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas yra konstatavęs, kad tada, kai nėra padaryta Konstitucijos pataisų, dėl kurių tam tikras oficialias konstitucines doktrines nuostatas yra būtina reinterpretuoti, oficialios doktrinos reinterpretacija galima tik tada jeigu iš Konstitucijos kyla būtinumas nukrypti nuo esamo precedento ir sukurti naują. Konstitucinėje jurisprudencijoje pabrėžiama, kad Teismas šioje srityje nėra visiškai laisvas, jį saisto jo paties sukurti precedentai ir jo paties suformuota tuos precedentus pagrindžianti oficiali konstitucinė doktrina, kad oficiali konstitucinė doktrina gali būti pakoreguota, jeigu tai neišvengiamai, objektyviai būtina, konstituciškai pagrindžiama ir pateisinama.

Konstitucinio Teismo precedentų pakeitimo ar oficialios konstitucinės doktrinos koregavimo negali lemti atsitiktiniai (teisės atžvilgiu) veiksniai, pvz., vien Konstitucinio Teismo sudėties pasikeitimas. Teismas yra pabrėžęs, kad „minėtą būtinumą tam tikras oficialias konstitucines doktrines nuostatas reinterpretuoti taip, kad oficiali konstitucinė doktrina būtų pakoreguota, gali lemti tik tokios aplinkybės kaip būtinumas didinti galimybes įgyvendinti asmenų prigimtines bei įgytąsias teises ir teisėtus interesus, būtinumas labiau apginti, apsaugoti Konstitucijoje įtvirtintas vertybes, poreikis sudaryti palankesnes sąlygas įgyvendinti Konstitucijoje deklaruotus lietuvių tautos siekius, kuriais grindžiama pati Konstitucija, būtinumas plėsti konstitucinės kontrolės šalyje galimybes, idant būtų garantuojamas konstitucinis teisingumas, užtikrinta, kad nė vienas teisės aktas (jo dalis), prieštaraujantis aukštesnės galios teisės aktams, neturėtų imuniteto pašalinimui iš teisės sistemos“ [18] (Konstitucinio Teismo 2006 m. kovo 28 d. nutarimas). Yra dar vienas šios doktrinos elementas: draudimas oficialią konstitucinę doktriną reinterpretuoti pakeičiant Konstitucijoje įtvirtintą vertybių sistemą, paneigiant jų

suderinamumą, sumažinant Konstitucijos viršenybės teisės sistemoje apsaugos garantijas, paneigiant Konstitucijos, kaip vientiso akto, darnios sistemos sampratą, sumažinant Konstitucijoje įtvirtintas asmens teisių ir laisvių garantijas, pakeičiant Konstitucijoje įtvirtintą valdžių padalijimo modelį.

20. Lietuvos konstitucinėje jurisprudencijoje rasiame daugelio konstitucinių santykių ir institutų reguliavimo oficialias konstitucines doktrinas. Noriu priminti, kad analizuodamas konstitucinės justicijos instituto Lietuvos pirmuosius dešimt metų Konstitucinio Teismo pirmininkas E. Kūris pažymėjo: „Per pirmąjį Konstitucinio Teismo veiklos dešimtmetį sukaupta konstitucinė jurisprudencija aprėpia pačius įvairiausius santykius ir institutus: pilietybę, žmogaus teises (politines, ekonomines, socialines), demokratinius institutus (pvz., rinkimus ir referendumą), parlamentines procedūras, valdžios santykius, valstybės valdžios pareigūnų statusą, įstatymų leidybos procesą, biudžeto procesą, teisingumo vykdymą, ūkio reguliavimą, nuosavybę, mokesčius, bažnyčios ir valstybės santykius, vietos savivaldą, net pačios Konstitucijos keitimo tvarką“ [1, p. XXX]. Praėjus trejetui metų nagrinėtų sričių sąrašas tapo dar didesnis. Konstitucinėje jurisprudencijoje suformuluotos Konstitucijos sampratos, Konstitucijos ir kitų aktų santykio, suvereniteto, demokratijos, valdžių padalijimo, valstybės santykių su religinėmis organizacijomis, teritorijos vientisumo, teisės viešpatavimo, įstatymo viršenybės, visuomenės interesų, teisinio tikrumo, saugumo, teisėtų lūkesčių, teisinės valstybės, teisėtumo, įstatymų skelbimo, proporcingumo, pagrįstumo, lygybės, teisės į gyvybę, asmens laisvės, teisės į teisingą teisimą, sąžinės laisvės ir kitos konstitucinės doktrinos. Išaiškintos ir konstitucinės nuostatos dėl valstybės vadovo, Seimo, Vyriausybės, teismų organizacijos ir veiklos (ir net paties Konstitucinio Teismo sampratos). Taigi galima kalbėti apie didžiąją dalį konstitucinio reguliavimo sričių apimančią oficialią konstitucinę doktriną. Tai yra dar vienas jurisprudencinės konstitucijos bruožas.

IV. IŠVADOS

1. Jurisprudencinės konstitucijos koncepcija susijusi su konstitucijos, suprantamos kaip neatskiriamos dviejų konstitucinės norminės tikrovės elementų, t. y. aukščiausiosios galios akto, vadinamo konstitucija, ir konstitucinės jurisprudencijos, kurioje šis aktas aiškina ir plėtojamas, jungties samprata.

2. Jurisprudencinė konstitucija reiškia konstitucinės sistemos konsolidaciją, naują teisinio gyvenimo brandos lygį. Jurisprudencinė konstitucija reiškia, kad šalyje aiškiai suformuota ir išplėta ordinarinės teisės tikrinimo sistema. Jurisprudencinės konstitucijos susiformavimas parodo ir konstitucinės justicijos institucijos konstitucijos interpretavimo ir taikymo veiklos sėkmingumą konkrečioje šalyje.

3. Jurisprudencinės konstitucijos susiformavimą šalyje parodo tiek kokybiniai, tiek kiekybiniai parametrai. Konstitucinėje jurisprudencijoje suformuluota pačios konstitucijos ir jos interpretacijos samprata, išaiškinta

konstitucinės justicijos institucijos misija, konstitucijos nuostatų pavirtimas aiškių, sukonkretintų tikrinimo taisyklių tinklu, ne kartą oficialiai išaiškintų normų ir principų taikymas, tolesnės konstitucinės interpretacijos susaistymas suformuluotais interpretavimo pagrindais, išryškėjusi konstitucinių vertybių sistema parodo konstitucinės jurisprudencijos kokybę. Kiekybiniai tokios konstitucijos parametrai: didžioji dalis konstitucijos nuostatų jau yra išaiškintos, dažnai tos pačios normos ar principai interpretuoti ne kartą, atskleisti įvairūs konstitucinio reguliavimo aspektai ir elementai.

4. Jurisprudencinės konstitucijos kategorija atspindi veikiančios, evoliucionuojančios gyvosios konstitucijos idėją. Jurisprudencinė konstitucija reiškia, kad konstitucija-potencialas yra virtusi realia teisine tvarka, kad realiai užtikrinama konstitucinių teisių ir laisvių apsauga, valdžios institucijų pusiausvyra nuolat kintančioje tikrovėje.

5. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo jurisprudencijos analizė leidžia daryti išvadą apie neabejotiną jurisprudencinės konstitucijos susiformavimą Lietuvoje, t. y. apie išplėtotos konstitucinio tikrinimo sistemos suformavimą Lietuvoje.

LITERATŪRA IR NUORODOS

1. **Kūris E.** Konstitucinė justicija Lietuvoje: pirmasis dešimtmetis / Konstitucinis teisingumas ir teisės viešpatavimas. – Vilnius: Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas, 2002.
2. **Rousseau D.** Une résurrection: la notion de Constitution / Revue de droit public et de la science politique en France et à l'étranger. 1990.
3. **Todorov T.** Symbolisme et interprétation. – Paris: Éditions du Seuil, 1978.
4. **Rousseau D.** La légitimité de la justice constitutionnelle / Konstitutionnoe pravosudie v novom tysiačelietii (almanach). – Erevan, 2002.
5. **Mink A.** Interview with Lászlo Sólyom, President of the Hungarian Constitutional Court // East European Constitutional Review. 1997. Vol. 6. Nr. 1.
6. **G. Halmai** pažymi: „Mažiau kaip per dešimt metų Vengrijos Konstitucinis Teismas pasiekė tokį teisių apsaugos lygį, kuris atitinka „senų“ demokratiškų valstybių apsaugos lygį“ (žr. Halmai G. Recenzii „Konstitucija kaip instrument peremen“ (pod red. Eivind Smith), 2003; Ketrin Dupre „Import prava v perehodnyj period postkomunizma“, 2003 // Sravnitelnoje konstitucionnoje obozrenije. 2005. Nr. 2(51).
7. **Marcou J.** Justice constitutionnelle et systèmes politiques. – Grenoble: Presses universitaires de Grenoble, 1997.
8. **Zagrebel'sky G.** Existe-t-il une politique jurisprudentielle de la cour constitutionnelle italienne? // Les cahiers du Conseil constitutionnel. 2006. Nr. 20.
9. „**Oficialios** konstitucinės doktrinos esmė – joje atskleidžiama ne tik įvairių konstitucinių nuostatų turinys, bet ir jų tarpusavio sąsajos, konstitucinių vertybių pusiausvyra, konstitucinio teisinio reguliavimo, kaip vienos visumos, esmė“ (žr. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2004 m. liepos 1 d., 2004 m. gruodžio 13 d., 2006 m. kovo 14 d., 2006 m. kovo 28 d. nutarimus).
10. **Lietuvos Respublikos** Konstitucinio Teismo 2004 m. gegužės 25 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos Prezidento rinkimų įstatymo 1¹ straipsnio (2004 m. gegužės

4 d. redakcija) ir 2 straipsnio 2 dalies (2004 m. gegužės 4 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ // Valstybės žinios. 2004. Nr. 85-3094.

11. **Lietuvos Respublikos** Konstitucinio Teismo 2001 m. liepos 12 d. nutarimas. „Dėl Lietuvos Respublikos valstybės politikų, teisėjų ir valstybės pareigūnų darbo apmokėjimo įstatymo 4 straipsnio 1 ir 2 dalių, 5 straipsnio 1 ir 3 dalių, 7 straipsnio 3 dalies 1 punkto, 4, 5 ir 6 dalių, šio įstatymo priedėlio II skirsnio, Lietuvos Respublikos 2000 metų valstybės biudžeto ir savivaldybių biudžetų finansinių rodiklių patvirtinimo įstatymo 6 priedėlio, Lietuvos Respublikos 2000 metų valstybės biudžeto ir savivaldybių biudžetų finansinių rodiklių patvirtinimo įstatymo pakeitimo įstatymo 9 straipsnio, Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1991 m. lapkričio 29 d. nutarimo Nr. 499 „Dėl valstybinės valdžios, valstybės valdymo ir teisėsaugos organų vadovų bei kitų pareigūnų laikinos bandomosios darbo apmokėjimo tvarkos“, Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1997 m. birželio 24 d. nutarimo Nr. 666 „Dėl Lietuvos Respublikos teismų teisėjų, prokuratūros sistemos ir Lietuvos Respublikos valstybės saugumo departamento pareigūnų bei kitų darbuotojų darbo apmokėjimo“, Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1999 m. gruodžio 28 d. nutarimo Nr. 1494 „Dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1997 m. birželio 30 d. nutarimo Nr. 689 „Dėl teisėtvarkos, teisėsaugos ir kontrolės institucijų vadovaujančiųjų pareigūnų ir valdininkų darbo apmokėjimo“ dalinio pakeitimo“ atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ // Valstybės žinios. 2001. Nr. 62-2276.
12. **Kūris E.** Konstitucijos dvasia // Jurisprudencija. 2002. T. 30(22).
13. **Jarašiūnas E.** 1992 metų Lietuvos Respublikos Konstitucija: vizija, teisės aktas, teisinė tikrovė // Konstitucinė jurisprudencija. 2006. Nr. 1.
14. **Lietuvos Respublikos** Konstitucinio Teismo 2006 m. sausio 26 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos peticijų įstatymo 10 straipsnio 1 dalies 2 punkto, 10 straipsnio 4 dalies ir 16 straipsnio atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ // Valstybės žinios. 2006. Nr. 11-410.
15. **Abramavičius A.** Teisminė valdžia Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje // Justitia. 2005. Nr. 4(58).
16. **Barak A.** Teismo diskrecijos prigimtis ir jos reikšmė vykdant teisingumą // Justitia. 2005. Nr. 3(57).
17. **Duverger M.** Breviaire de la cohabitation. – Paris: PUF, 1986.
18. **Lietuvos Respublikos** Konstitucinio Teismo 2006 m. kovo 28 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo įstatymo 62 straipsnio 1 dalies 2 punkto, 69 straipsnio 4 dalies (1996 m. liepos 11 d. redakcija), Lietuvos Respublikos teismų įstatymo 11 straipsnio 3 dalies (2002 m. sausio 24 d. redakcija), 96 straipsnio 2 dalies (2002 m. sausio 24 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ // Valstybės žinios. 2006. Nr. 36-1292.

JURISPRUDENTIAL CONSTITUTION

Egidijus Jarašiūnas *
Mykolas Romeris University

S u m m a r y

The author sees the constitution as an inseparable combination of two elements of the constitutional normative real-

ity-the legal act of the highest power, called the constitution, and constitutional jurisprudence, wherein this act is construed and developed. In the life of the state, the constitutional principles and norms are understood only in the way the Constitutional Court has construed them. After the court has formed sufficient jurisprudence, when it is possible to refer to the constitutional official doctrine of most provisions while applying the constitution, one may talk about jurisprudential constitution. The official constitutional doctrine, which is formed in the acts of the constitutional court, is binding on both subjects, those who create law, and those who apply it. This means the quality of the new legal life.

The author raises two questions: first, when is it possible to state that the jurisprudential constitution is formed in the country? Second, is the jurisprudential constitution formed in Lithuania?

While answering to the first question, it is important to know how much and what kind of official constitutional doctrine must be collected in order to say that the constitutional system is construed enough and that the constitution, such as is revealed by the constitutional court, is a functioning constitution? The whole system of the quality and quantity parameters describes the jurisprudential constitution as a functioning system.

The essential thing is the level of the development of the verification rules. The interpretations of the constitutional court must create such “net” of verification, which would “catch” verified unconstitutional provisions. The broader such system, the less unconstitutional gaps remain in the legal system. The constitution is a possibility and through the practice of the Constitutional Court becomes a constantly applied constitution. Thus, the existence of the jurisprudential constitution is best marked by the fact that while construing the constitution in the life of the state it is referred to the official constitutional doctrine, formulated in the constitutional jurisprudence, which includes the most important fields of the constitutional regulation.

What is necessary for such jurisprudential constitutional system to appear? The recognition of the new role of the constitution, activeness of the constitutional court and deliberate decision of this institution to create a developed system of the constitutionality review. The jurisprudential constitution means that the constitutional legal order has assumed the new quality, the legal imperatives have started to correct the activity of the state power institutions and the functioning of the legal system acquires clear framework.

The analysis of the activity of the Constitutional Court of Lithuania while construing the Constitution allows us to draw a conclusion that the jurisprudential constitution of Lithuania has been formed, that the contents of most of the constitutional norms and principles has been revealed, that the requirements consolidated therein are applied and that the Constitution is interpreted while consistently following the system of the values entrenched in the Constitution.

Keywords: Constitution, constitutional court, constitutional interpretation, official constitutional doctrine, constitutional jurisprudence.

* Mykolas Romeris University, Faculty of Law, Department of Constitutional Law, Prof. Dr.